

Олексій Ясє

ГЕНЕАЛОГІЧНА ІДЕЯ В НАУКОВІЙ ТВОРЧОСТІ І МЕТОДОЛОГІЇ О.П.ОГЛОБЛИНА

Серед численних проблем історіографічного дослідження чільне місце посідає проблема реконструкції наукових інтересів та зацікавлень вченого, основних напрямів його діяльності на терені окремих галузей та дисциплін історичної науки. Такий тип дослідницької проблематики остаточно сформувався у добу наукової історіографії й на сьогодні став традиційним атрибутом для досліджень, які присвячені історіографічній спадщині історика. Склалася й традиційна ієрархія проблем, яка притаманна для досліджень такого типу з доволі стереотипною фіксацією висновків та апробованих підходів: визначення періодів з домінуванням певної дослідницької проблематики, хронологія поширення наукових зацікавлень на нові сфери, окреслення провідних напрямків творчості, характеристика наукового доробку з порівняльним аналізом галузевої належності праць дослідника, з'ясування його кількісних та якісних параметрів з обсягу окремої дисципліни або галузі тощо. Водночас, поза увагою дослідників залишався й залишається маловивчений і величезний пласт проблем пов'язаних з формуванням наукової методології істориків, їх творчої лабораторії (техніки та методики дослідницької праці), зокрема проблема міжгалузевих, міждисциплінарних впливів на наукову творчість, формування та еволюцію історичних концепцій, підходів і гіпотез, побудову загальної структури, архітекτονіки, системи позитивної та негативної аргументації в історич-

них студіях, вибору відповідного типу викладу матеріалу та ряд інших важливих аспектів. Розробка означеного кола проблем набуває особливої ваги при опрацюванні історіографічної спадщини визначних вчених із значним терміном наукової діяльності та широким колом дослідницьких інтересів, студії яких спричинилися, як до висунення нових ідей, гіпотез і концепцій, так й до формування специфічних рис творчості та методології цілої генерації дослідників. До таких вчених безперечно належить й відомий український історик Олександр Петрович Оглоблін (1899-1992). Навіть звичайний перелік формальних ознак наукової спадщини цього вченого (кількість праць, проблемно-тематичний спектр, хронологічні межі) дає беззастережні підстави для її пильного вивчення та опрацювання¹.

З генеалогією - "історією родів" пов'язані не тільки перші ще аматорські студії молодого Оглобліна, що ввели її до кола наукових інтересів майбутнього вченого, а й нерозривний зв'язок з соціокультурним середовищем, в якому минули його дитячі та юнацькі роки. "Коли я замислююся над тим, яка галузь історичної науки була мені найближча інтимно - своя, сміло відповідаю - генеалогія! Тільки тут, у цій чарівній сфері родословних дерев, я почував себе як дитина в казковому зачарованому лісі", - згадував історик². Про виключну увагу Оглобліна до історії свого роду свідчить й нещодавно опублікований автобіографічний нарис вченого³ та ряд генеалогічних і біографічних матеріалів, які використав проф. Л.Винар у своїх студіях присвячених видатному досліднику⁴. З часом перші зацікавлення власним родоводом трансформувалися у розгалужене коло наукових інтересів, які у 1964 р. О.Оглоблін окреслив п'ятьма напрямками: "1. Генеалогія шляхетських, старшинських, козацьких і патриціанських фамілій Лівобережної України XVII-XVIII стол.; особливу

увагу звертав я на ті фамілії на літери Т-Я, що мали ввійти до 5-го тому Родословника В.Л.Модзалевського, який не побачив світу; 2. Генеалогія українських гетьманських родів (зокрема нащадків гетьмана Петра Дорошенка й наказного гетьмана Павла Полуботка); 3. Генеалогія кількох визначних культурних і політичних діячів українського походження (Микола Гоголь, Максим Рильський, Дмитро Дорошенко, Олександр Шульгин, Косачі, Туманські, Ханенки, Драгомирови та інші); 4. Збирання матеріалів до монографії про рід Лашкевичів, моїх предків по матері; 5. Методологічні та історіографічні проблеми української генеалогії; та інші теми⁵. Методологічним та теоретичним проблемам національної генеалогії О.П.Оглоблин присвятив й кілька своїх розвідок, які були видруковані у наукових часописах та виданнях на еміграції⁶. Помітне місце у науковій спадщині історика займають й статті про видатних українських істориків та генеалогів Вадима Модзалевського⁷ та Олександра Лазаревського⁸. Історико-генеалогічні праці вченого, зокрема його науковий авторитет, спричинилися й до науково-організаційної діяльності Олександра Петровича на терені спеціальних історичних дисциплін. У 1947 р. Оглоблин став керівником відділу генеалогії Українського науково-дослідного інституту Родознавства та Знаменознавства⁹, а у 1963 р. він очолив щойно засноване Українське генеалогічне і геральдичне товариство (УГГТ)¹⁰.

Численні історико-генеалогічні та історико-біографічні студії спонукали автора й до роздумів щодо місця та ролі генеалогії в історичній науці, зокрема стосовно проблеми "взаємин генеалогії та історії". "Я прийшов до висновку, - відзначав Олександр Петрович у своїй науковій автобіографії, - що неточно вважати генеалогію лише за допоміжну історичну науку. Ні, це окрема, самостійна історична

дослід, свою специфічну методологію і свої, окремі від історії перспективи та можливості дальшого наукового розвитку. Це не тільки наука про походження і розвиток родів, але кінець-кінцем наука про історичну людину, *homo historicus*"¹¹. Такий підхід логічно підводив історика до використання результатів своїх історико-генеалогічних студій та відповідної фахової методології для інтерпретації провідних факторів історичного процесу: "Якщо історія, як я глибоко переконаний, твориться не "героями", не народами, а *генераціями* (виділення О.Оглоблина. - О.Я.) - в широкому, історичному розумінні цього слова, й, кінець-кінцем людьми, чи людиною (*homo historicus*), то історик повинен повсякчас бачити й розуміти цю тяглість генерацій в процесі їх історіотворчої праці"¹². Поряд з "історичною людиною", в системі наукових поглядів дослідника важливе місце займала й історико-географічна територія, як один з головних чинників історичного процесу. Саме проблема "формування українського територіального масиву" висувалася автором на перше місце при розгляді найважливіших проблем української історії¹³. Узагальнену інтерпретацію провідної ідеї наукової творчості Оглоблина, подає у своїй розвідці проф. Л.Винар, який вкладає її у тріаду-"земля-рід-людина"¹⁴. Практичне застосування ідеї "тяглості генерацій" (генеалогічної ідеї) знаходимо у багатьох працях вченого, зокрема в англomовному історіографічному огляді "Ukrainian Historiography 1917-1956", в якому він виділив чотири генерації істориків-емігрантів у ретроспективі 20-50-х років ХХ ст.¹⁵

Реконструкція Оглоблина 1957 р. побудована на засадах особистого зв'язку між істориками різних генерацій за принципом "вчитель-учень" з виключною увагою до місця фахової підготовки та початку наукової кар'єри кожного вченого. Родовід історич-

наукової кар'єри кожного вченого. Родовід істориків на еміграції вчений розпочинає з В.Липинського, Д.Дорошенка та ряду інших дослідників (В.Біднов, Р.Лашенко, О.Лотоцький, В.Прокопович, С.Шелухін, А.Яковлів та ін.), які "посіли своє місце в українській історіографії до 1917 р."¹⁶ Представники другої генерації (І.Борщак, В.Заїкин, Б.Крупницький, С.Наріжний, Д.Оляничин та ін.), за схемою автора, одержали історичну освіту та започаткували свої наукові студії здебільшого за кордоном. Деякі з них були студентами Д.Дорошенка, В.Липинського та інших істориків першої генерації. Третя генерація дослідників (Михайло Антонович, І.Лоцький та ін.) з'явилася в українській історіографії 30-х років. Її представники належали до числа наймолодших студентів вчених першої генерації. Майже всі вони закінчили Український вільний університет, Варшавський університет або Український науковий інститут у Берліні. Нарешті четверта генерація українських істориків-емігрантів з'явилася на науковій авансцені після Другої світової війни. Окрім особистого зв'язку між істориками, місця фахової підготовки та початку вченої кар'єри, проф. Оглоблін розглядає характерні риси наукових студій кожної генерації, зокрема їх спрямованість, пріоритетні напрями досліджень, джерельну базу, ставлення до європейської науки тощо. На думку Оглобліна, перша генерація відзначалася, насамперед, в частині написання синтетичних студій з української історії та історіографії, популяризаторських праць і досліджень у галузі політичної історії XVII-XVIII ст., історії права та церкви, які сприяли "формуванню державницької концепції українського історичного процесу"¹⁷. Натомість історики-емігранти другої генерації спиралися в своїх студіях з української історії на західноєвропейські джерела. "Специфічною ознакою цієї генерації вчених був безпосередній

зв'язок з західноєвропейською історичною наукою та інтенсивне використання західноєвропейських документальних джерел у студіях з української історії, які заклали важливу основу для подальшого розвитку української історіографії", - зазначав історик¹⁸. Аналізуючи науковий доробок третьої генерації, Оглоблін, відзначає з одного боку схильність до "історичного синтезу", з іншого - виразний вплив західноєвропейських політичних ідей 20-30-х років. Щодо їхніх узагальнюючих студій, то вони, на його думку, "були можливо передчасними та почасти схильними до публіцистики"¹⁹. Четверта генерація істориків за схемою Оглобліна складалася з науковців, які не завершили власні студії через воєнне лихоліття та молодих дослідників, що одержали освіту впродовж 40-х років²⁰. Вони опрацьовували княжу і козацьку добу, історію права, церкви та новітню історію, яку на Заході іменували *Modern History**. Принагідно відзначимо, що традиційний проміжок часу (10-15 років), які дослідник відводить в своїй реконструкції для істориків першої-третьої генерацій, для четвертої збільшується до 20 років. Слід підкреслити, що принцип особистого зв'язку "вчитель-учень-учні" використано і Н.Полонсько-Василенко, в її таблиці "Школа істориків України В.Антоновича"²¹. Щодо реконструкції Оглобліна, то хоча принцип особистого зв'язку використовується як провідний, але не виокремлюється з-поміж інших. Натомість він пов'язаний з низкою інших чинників (фахова підготовка, характер студій, основна проблематика, умови дослідницької праці), сукупність яких утворює основні засади реконструкції.

В своїх розвідках Оглоблін прагнув з'ясувати ідейні витоки історичних поглядів визначних укра-

* Сучасна історія (англ.)

їнських істориків, приділяючи виключну увагу їхньому походженню як у конкретного вченого, так і в науці взагалі, розглядаючи їх в контексті певної генерації та її інтелектуальних та соціокультурних традицій. Зокрема, в статті присвяченій М.Грушевському і проблемам українського національного відродження історик зазначав: "...ідея народництва походить, головню, від Костомарова (яким так цікавився Грушевський), менше від Драгоманова (хоч Грушевському найбільш хотілося пов'язати свою ідейну генеалогію саме з ним) і найменше, як це не дивно від учителя Грушевського - Антоновича"²². Варто відзначити, й самоідентифікацію історика щодо своєї приналежності до генерації дослідників 20-х років, а відтак витлумачення та інтерпретацію власного доробку у загальному руслі українського наукового процесу ХХ ст.²³

Характеристичною рисою ряду праць Оглоблина виступає широка, багатоступенева реконструкція соціокультурного середовища життя та діяльності історичних особистостей (родинного походження та зв'язків, самосвідомості представників різних верств і прошарків населення, мотивації їх соціальної поведінки, культурних та інтелектуальних традицій певної епохи, регіональних особливостей), яка найповніше виявилася у серії історико-біографічних та історико-генеалогічних студій Оглоблина зібраних в "Людах Старої України"²⁴. Методологічний підхід історика, використаний у цій збірці: 1/ значно розширює предметну область і загальну ієрархію проблем дослідження, зокрема спектр можливостей дослідника щодо висування та обґрунтування оригінальних підходів до розв'язання проблем, гіпотез та емпіричних узагальнень; 2/ дозволяє успішно перейти від наративної розповіді до проблемного викладу; 3/ чітко окреслює структуру роботи та принципи її побудови; 4/ вводить до системи

аргументації історика багатий біографічний та генеалогічний матеріал. Приклади блискучого використання Оглоблиним "методологічного інструментарію", запозиченого з історико-генеалогічних студій, сподибемо в його численних працях. Вони виявилися у спростуванні відомого історіографічного стереотипу про "антипанське оточення" Т.Шевченка, зокрема у відтворенні його зв'язків з представниками української аристократії²⁵, дослідженні особливостей формування світогляду Юрія Нарбута²⁶, висуненні та обґрунтуванні гіпотези про існування новгород-сіверського гуртка українських автономістів наприкінці ХVІІІ ст.²⁷, ідентифікації виконавця Берлінської місії 1791 р. та відхиленні гіпотези Вільяма Еджертона²⁸, в його численних студіях присвячених "Історії русів" та її гіпотетичному автору²⁹. Відзначимо, що встановлення авторства цієї визначної пам'ятки української політичної та історичної думки вчений пов'язував з вивченням "Новгородсіверського культурного оточення кінця ХVІІ-І-початку ХІХ ст."³⁰ Як зазначала Н.Полонська-Василенко генеалогічні зацікавлення Оглоблина дозволили йому краще зрозуміти поведінку та ментальність різних верств українського населення³¹.

Вказані особливості історичної методології Олександра Петровича позначилися й на інших аспектах його наукової творчості, зокрема при публікації епістолярної спадщини представників старого українського консерватизму кінця ХІХ-початку ХХ ст. - епігонів малоросійського дворянства³² та у студії присвяченій Опанасу Лобисевичу. Виразною рисою останньої праці історика є широке застосування біографічних та генеалогічних відомостей у науково-довідковому апараті дослідження³³, що засвідчує різнобічний вплив генеалогії на творчий доробок вченого.

Таким чином, навіть побіжний огляд найважливі-

ших аспектів історіографічної спадщини О.П.Оглоблина дозволяє дійти висновку про значний вплив генеалогії, як окремої наукової дисципліни, на творчість вченого, що виявилось: 1/ у системі його наукових поглядів, зокрема в інтерпретації рушійних чинників історичного процесу; 2/ у методологічному інструментарії, застосованому у власне історичних дослідженнях; 3/ у використанні генеалогічного (генетичного) підходу для відтворення наукового процесу у національній історіографії, тобто запозичення та адаптація методів історико-генеалогічних досліджень для інших наукових галузей, зокрема для історіографічних студій.

Щодо схильності О.Оглоблина та інших українських істориків-емігрантів до генетичних методів дослідження, то останні стають зрозумілими, коли взяти до уваги проблему реконструкції безперервності історичного процесу, яка поєднувалася з проблемою переємності наукових традицій національної історіографії. Обидва процеси, як процес історичного розвитку, так і науковий процес дослідження минулості, зазнавали руйнівних впливів упродовж XIX-XX ст., що призводило до численних деформацій, спотворень та метаморфоз. Відтак однією з найважливіших проблем української еміграції була проблема збереження власної самобутності в іноетнічному соціокультурному середовищі, зокрема культурних, наукових зв'язків з Батьківщиною, національних традицій. Для наукової еміграції означені проблеми мали певну специфіку, обумовлену як практично-утилітарними потребами організації виробництва наукової продукції, так і необхідності фіксації свого зв'язку з національною наукою, або принаймні з певною частиною її інтелектуальної спадщини. Вони виступали як необхідні передумови функціонування еміграційної науки та збереження її національного змісту впродовж кількох генера-

в українській зарубіжній історіографії. Вона справила значний вплив на вибір методології історичних досліджень, зокрема для відтворення та реконструкції інтелектуального зв'язку між різними генераціями українських істориків³⁴.

Сподіваємося, що новітні праці, присвячені науковій спадщині видатного українського історика, сприятимуть опрацюванню та вивченню не тільки його життєвого і творчого шляху, друкованих і неопублікованих праць, а й історичної методології вченого, яка й нині становить значний інтерес для дослідників з різних галузей та дисциплін національної науки.

ПРИМІТКИ

¹ Див.: Винар Л. Бібліографія праць проф. д-ра Олександра Оглоблина (1920-1975) //36. на пошану проф. д-ра Олександра Оглоблина /Відп. ред. В.Омельченко. Нью-Йорк, 1977. С.93-123 (635 позицій +59 праць у рукопису); його ж. Наукова творчість Олександра Петровича Оглоблина //Укр. історик. 1970. N 1/3. С.5-32.

² Оглоблин О. Рід: (публікація Л.Винара) //Укр. історик. 1994. Т.31. N 1/4. С.135.

³ Його ж. Про мій рід: (публікація Л.Винара) //Укр. історик. 1995. Т.32. N 1/4. С.204-208.

⁴ Винар Л. Олександр Петрович Оглоблин (1899-1992): Короткий біографічний нарис //Укр. історик. 1993. Т.30. N 1/4. С.13-14.

⁵ Оглоблин О. Мій творчий шлях українського історика //36. на пошану проф. д-ра Олександра Оглоблина /Відп. ред. В.Омельченко. Нью-Йорк, 1977. С.53 (примітка 1).

⁶ Його ж. Українська генеалогія та її значення для історичної науки: (Конспект) //Бюлетень УВАН (Авгсбург). 1947. N 11/12. С.21-22; його ж. Українська генеалогія та її значення для історичної науки //Записки Чину Святого Василя Великого(Рим). 1960. Т.3. Вип.3/4. С.321-347. Ці праці лишилися для нас неприступними.

- 7 Його ж. Микола Василенко й Вадим Модзалевський: (За неопублікованими матеріалами) //Укр. історик. 1966. N 3/4. С.5-25.
- 8 Його ж. Олександр Лазаревський (1834-1902) і українське родознавство //Рід та Знамено (Франкфурт). 1947. N 4. С.20-24.
- 9 Омельченко В. Проф. д-р Олександр Оглоблин: (Життя й діяльність) //Укр. історик. 1989. N 4. С.41; Винар Л. Олександр Петрович Оглоблин (1899-1992): Короткий біографічний нарис //Укр. історик. 1993. Т.30. N 1/4. С.40.
- 10 Оглоблин О. Мій творчий шлях українського історика //Зб. на пошану проф. д-ра Олександра Оглоблина /Відп. ред. В.Омельченко. Нью-Йорк, 1977. С.24.
- 11 Там само. С.24.
- 12 Там само. С.50.
- 13 Оглоблин О. Проблема схеми історії України 19-20 століття: (до 1917 року). Мюнхен; Нью-Йорк, 1973. С.7-9.
- 14 Винар Л. Наукова творчість Олександра Петровича Оглоблина //Укр. історик. 1970. N 1/3. С.31.
- 15 Ohloblyn O. Ukrainian Historiography 1917-1956: Translated by R.Olesnytsky //The Annals of the Ukrainian Academy of Arts and Sciences in the U.S. New York, 1957. Vol.5/6. N 4(18), 1/2(19/20). P.402-403, 424, 430.
- 16 Ohloblyn O. Op.cit. P.402.
- 17 Ohloblyn O. Op.cit. P.403.
- 18 Ohloblyn O. Op.cit. P.415.
- 19 Ohloblyn O. Op.cit. P.424.
- 20 Ohloblyn O. Op.cit. P.430.
- 21 Полонська-Василенко Н. Нарис історіографії України //Історія України: У 2 т. /Вступн. ст. В.Ульяновського. 4-е вид., репринт. К., 1995. Т.1. С.32-34.
- 22 Оглоблин О. Михайло Грушевський і українське національне відродження //Укр. історик (Денвер). 1964. N 2/3. С.3.
- 23 "Моє властиве місце - це українська історіографія 1920-х років. Це була моя наукова генерація" (Оглоблин О. Мій творчий шлях українського історика //Зб. на пошану проф. д-ра Олександра Оглоблина /Відп. ред.

- В.Омельченко. Нью-Йорк, 1977. С.21.).
- 24 Оглоблин О. Люди Старої України. Мюнхен, 1959. 328 с.
- 25 Його ж. Проблема українських зв'язків Т.Шевченка //Оглоблин О. Студії з історії України: Статті і джерельні матеріали /За ред. Л.Винара. Нью-Йорк; К.; Торонто, 1995. С.64-79.
- 26 Його ж. Нарбут - мазепинець: Нові матеріали до біографії Юрія Нарбута //Арка (Мюнхен). 1948. N 2. С.9-11.
- 27 Ohloblyn O. Ukrainian Autonomists of the 1780's and 1790's and Count P.A.Rumyantsev-Zadunaysky //The Annals of the Ukrainian Academy of Arts and Sciences in the U.S. New York, 1958. Vol.6. № 3/4(21/22). P.1313-1326.
- 28 Оглоблин О. Берлінська місія Капніста 1791 року: Історіографія і методологія питання: (З приводу нової "теорії" проф. Вільяма Еджертона) //Укр. історик. 1974. N 1/3. С.85-103.
- 29 Його ж. "История Русов" (До століття видання 1846-1946): (Конспект) //Бюлетень УВАН (Авгсбург). 1947. N 11/12. С.30-31; Його ж. До питання про автора Історії Русов //Україна (Париж). 1949. N 2. С.71-75; Його ж. Перша друкована звітка про Історію Русов //Наша культура (Вінніпег). 1951. N 2. С.28-35; Його ж. Вступна стаття // Історія Русів /Ред., вступ. ст. О.Оглоблина; пер. В.Давиденка. Нью-Йорк, 1956. С.V-XXIX; Його ж. Списки Історії Русів //Наук. зб. УВУ: Ювілейне видання. Мюнхен, 1956. Т.6. С.167-180.
- 30 Його ж. До питання про автора "Истории русов" /Відп. ред. В.А.Смолій; Упоряд. І.В.Верба, О.І.Путро; Вступн. ст. В.А.Смолій, О.І.Путро, І.В.Верба. К., 1998. С.137.
- 31 Полонська-Василенко Н.Д. Проф. О.П.Оглоблин //Вісник ООЧСУ (Нью-Йорк). 1955. N 5. С.25-29.
- 32 Його ж. З невиданих листів Василя Горленка до Миколи Стороженка (1893-1905) //Україна (Париж). 1952. N 7. С.556-569; N 8. С.658-676.
- 33 Див. наприклад: Його ж. Опанас Лобисевич, 1732-1805. Мюнхен; Нью-Йорк, 1966. С.46-49 (примітки 89-93).
- 34 Див.: Чубатий М. Українська історична наука: Її

розвиток і досягнення. Філадельфія, 1971. С.7-19; Горак С. Вклад НТШ в українську історіографію: (нарис і коментарі) //ЗНТШ: Доповіді ювіл. нац. конгресу для відзначення сторіччя НТШ: Секція історії України і Іст.-філ. секція. Нью-Йорк; Париж; Сідней; Торонто, 1976. С.8-9. Полонська-Василенко Н. Нарис історіографії України; //Історія України /4-е, репринт. вид.: У 2 т. К., 1995. Т.1. С.32-34.

СФРАГІСТИКА